

Anders Hagström

Malcolm X och den svarta rörelsens historia

Malcolm X utgjorde en av symbolerna för de svarta ghettorevolutionerna i USA i mitten av 60-talet. Han utgör inte bara en betydelsefull del av de svartas långa historia för politisk och social frigörelse, mot slutet av sitt liv började han formulera konturerna av en ny svart politik som kunde ha förändrat den andra rekonstruktionens förlopp.

Det är en av historiens många ironier att Abraham Lincoln gått till hävderna som ”*the Great Emancipator*”. I själva verket hade han försatts i en situation där han inte hade något annat alternativ än att fullt ut avskaffa slaveriet. Lincolns eget program hade gått ut på ett gradvis avskaffande av det månghundraåriga slaveriet.

Dessutom var han inte beredd att betrakta de svarta som fullvärdiga amerikanska medborgare, utan han ansåg att de skulle uppmuntras att ge sig av och bilda kolonier. Om ansträngningarna att flytta om de svarta skulle misslyckas måste de forna slaverna, enligt Lincoln, acceptera en lägre status i det amerikanska samhället.

Lincoln var beredd att gå mycket långt för att avvärja sydstaternas hot om att avskilja sig från unionen om slaveriet ifrågasattes. När inbördeskriget väl var ett faktum envisades han med att föra ett försonligt språk på de svartas bekostnad till dess det besvärliga läge unionsstaterna hamnat i till följd av sydstaternas militära överlägsenhet tvingade fram en mer drastisk politik.

Slaveriets avskaffande

I januari 1863 utfärdades *Emancipation Proclamation* som förklarade alla slavar i de konfedererade områdena fria och att de befriade ex-slaverna var välkomna att ansluta sig till nordstaternas väpnade styrkor. Fram till dess hade faktiskt nordstaterna avvisat alla svarta som velat ansluta sig till deras väpnade styrkor. Ty som Lincoln hävdade skulle användandet av svarta trupper ”stödja åsikten att det handlade om ett krig för att avskaffa slaveriet”.

Betecknande nog gällde proklamation bara för de upproriska slavstaterna, men omfattade däremot inte de fyra sydstater som avstått från att bryta med unionen och de områden som redan var besatta av nordstaternas arméer, områden där det fanns ungefär en miljon slavar.

Totalt skulle 200 000 svarta tjänstgöra nordstatsarméerna, och ytterligare cirka 300 000 tjänstgöra som arbetare, betjänter osv. Hälften av de svarta soldaterna kom från Södern där hundratusentals svarta övergav slavägarnas plantager och antingen flydde norrut eller anslöt sig till unionstrupperna allt eftersom de ryckte fram genom sydstaterna. Slavernas revolt, deras massflykt och inte minst deras insats i unionstrupperna var av avgörande betydelse för nordstaternas seger.

Konflikten om Söderns framtid

Lincoln ville fortsätta föra en försonlig politik mot den besegrade vita majoriteten i sydstaterna. I december 1863 föreslog han därför att när en tiondel av de som varit röstberättigade vid 1860 års val förklarade sig villiga att acceptera 1863 års proklamation skulle staten ifråga ges representation på unionsnivå.

Men de republikanska ledarna var inte beredda att låta sydstaterna komma undan alltför lätt. I juli 1864 beslöt kongressen att det krävdes en lojalitetsförsäkring från majoriteten av de vita manliga medborgarna i varje sydstat innan en civil regering kunde organiseras, och uteslöt alla som tillhört de konfedererades civila eller militära apparat från valmanskåren. Lincoln

satte dock beslutet ur spel genom att låta bli att underteckna den innan kongressen ajournerades.

Lincoln efterträddes av Andrew Johnson som var fast besluten att fortsätta den mördade Lincolns försonliga politik. Johnson var själv en demokrat från Tennessee som tagit ställning för unionen, och som valts till Lincolns vicepresident för att understryka unionsanhängarnas enhet över partigränserna.

Johnsons försonliga politik låg lika lite som hans föregångares i linje med stämningen i kongressen. Den kom snabbt att domineras av uttalade motståndare till honom inom det republikanska partiet, de radikala republikanerna. De representerade de mest framstegsvänliga och uppåtsträvande borgerliga och småborgerliga skikten i det amerikanska samhället, för vilka Söderns plantagearistokrati utgjort både ett hot och en bakåtsträvande styggelse.

De radikala republikanerna fick dessutom vind i seglen av den allmänna upprördheten över att sydstatsledarna snabbt började att uppträda som om de inte alls besegrats. Stödd på Johnsons försonliga politik införde sydstaterna de så kallade *Black Codes*, en serie lagar som på nytt förvandlade de svarta till slavar i allt om namnet.

I öppen konflikt med president Johnson drev republikanerna igenom att de svarta skulle ges fullt medborgarskap och garanteras likaberättigande inför lagen, och att *Freedman's Bureau* – en federal organisation som skapats för att hjälpa de svarta vid krigsslutet – skulle permanentas.

Johnson inlade sitt veto mot båda dessa lagar. Men kongressen körde över Johnson och upphävde hans veto. Efter att ha avvisat de kongressledamöter som utsetts av de provisoriska sydstatsregeringarna beslöt den republikanska majoriteten att försöka få kontroll över rekonstruktionen av sydstaterna.

I mitten av 1866 antog kongressen dessutom ett fjortonde tillägg till konstitutionen som gav de svarta medborgarskap i unionen och hotade med sanktioner mot varje försök att inskränka rösträtten, samt förbjöd före detta representanter för de konfedererade att inneha offentliga ämbeten.

Johnson hävdade att tillägget var emot konstitutionen och lyckades förmå alla sydstater med undantag för Tennessee att förkasta det. Trots det antogs det av ett tillräckligt antal delstater för att bli en del av USA:s konstitution.

Den radikala rekonstruktionen

I och med valet 1866 kom de radikala republikanerna att fullständigt dominera kongressen, och kunde driva igenom sin egen rekonstruktionspolitik mot Johnsons maktlösa veto.

Södern delades in i fem militärdistrikt och ställdes under krigslag. Kongressen beslöt vidare att tidigare anhängarna av konfederationen skulle berövas sin rösträtt, och att varje stat skulle sammankalla ett författningskonvent som skulle utses genom allmänna val med allmän rösträtt. Ingen enskild stat skulle kunna återupptas i unionen förrän författningskonventet utformat en konstitution som kunde godkännas av kongressen, och ingen stat kunde heller återupptas om den inte godkände det fjortonde tillägget.

De radikala republikanerna beslöt också att göra upp räkningen med Johnson som gjort sig grundligt impopulär. De antog en lag som förbjöd presidenten att avskeda någon federal ämbetsman, inklusive hans egna regeringskollegor, utan senatens godkännande.

När Johnson ändå avskedade krigsministern, som var sympatiskt inställd till de radikala republikanerna, utan senatens godkännande, ställdes han inför riks rätt i mars 1868. Med knappast möjliga marginal – en röst – undgick han dock att fällas.

Men Johnsons ämbetsperiod närmade sig ändå slutet. Presidentvalet på hösten samma år resulterade i att nordstatsgeneralen och republikanen Ulysses S Grant valdes till ny president. Den nya presidenten vars val säkrats av de svarta i Södern, var sympatiskt inställd till de radikala republikanernas rekonstruktionspolitik.

De svartas bidrag till Grants seger ledde också till att kongressen antog det femtonde tillägget till konstitutionen som förbjöd alla försök att ta ifrån amerikanska medborgare rätten att rösta på grund ras och hudfärg.

Rekonstruktionens effekter

I Södern utgjorde de svarta en majoritet av valmanskåren med cirka 700 000 röstberättigade mot 625 000 röstberättigade vita. De svarta stod dessutom solitt bakom det republikanska partiet, som med deras stöd kunde behärska sydstaternas regeringsmaskineri.

Men trots det svartas inträde i det politiska livet kom ändå sydstaternas offentliga liv att domineras av de vita republikanerna med de svarta i den huvudsakliga rollen som röstboskap. Det var bara i Syd-Carolina där den svarta befolkningen utgjorde en majoritet, som de spelade en mer framträdande roll.

Men trots att de utgjorde en majoritet av författningskonventet låg även i Syd-Carolina den egentliga makten hos vita nykomlingarna från norr, så kallade "carpetbaggers" och deras lokala vita allierade som gick under öknamnet "scalawags". Det första öknamnet syftade på de billiga resväskor många av denna blandning av radikaler och lycksökare haft med sig, och det senare var ett slangord för slyngel eller skurk.

Rekonstruktionsperiodens regeringar har grundligt förtalats av eftervärlden. Inte minst gjordes stor affär av deras inkompetens och korruption, men i själva verket var de inte mer inkompetenta och korruperade än de demokratiska regimer som sedermera ersatte fem. Tvärtom kom ingen av dem i närheten av den korruption som deras demokratiska efterföljare skulle visa på. Trots deras oerfarenhet och ofrånkomliga inkompetens blev dessutom en rad av de konstitutionella reformer de genomförde bestående.

Det var dock främst på utbildningens område de fick sin största betydelse genom att organisera undervisning i offentlig regi för både vita och svarta.

Freedman's Bureau, som hade haft abolitionisten och kvinnorrättskämpen Josephine Griffin som en av sina främsta tillskyndare, intog en nyckelroll. Under in korta existens gav byrån medicinsk hjälp åt en miljon svarta, och försåg dessutom miljoner fattiga och utblottade svarta som vita med mat. Utöver detta grundade byrån åtskilliga sjukhus och inrättade skolor som undervisade i skift för att möta de enorma behoven.

Ryggraden i byråns utbildningsinsatser var de kvinnliga lärarna, varav inte så få kom från nordstaterna och var övertygade abolitionister. Trotsande såväl de vita rasisterna som de urusla materiella förutsättningarna gjorde de gigantiska insatser för att sprida läs- och skrivkunnande bland de forna slavarna.

Men rekonstruktionsperioden löste inte något av de grundläggande problemen i Södern. Den bröt inte de gamla makthavarnas makt, än mindre löste den de fattiga svartas och vitas situation.

Freedman's Bureau gjorde ett försök att distribuera mark som tillhört konfedererade till de svarta, men president Johnson återlämnade marken till dess förutvarande vita ägare.

Rekonstruktionspolitikerna i kongressen och deras meningsfränder i sydstaterna visade föga intresse för att lösa denna brännande fråga. Istället tvingades de svarta att bli lantarbetare till urusla löner, eller arrendera jord till ofta mycket oförmånliga villkor.

Klu Klux Klan

Berövade kontrollen över sydstaternas politiska maskineri tillgrip de vita rasisterna terrorn. Hemliga sällskap som Jayhawkers, Black Horse Cavalry, Knights of White Camelia, the Pale Faces och the Knights of Klu Klux Klan misshandlade, lemlästade och lynchade svarta och vita som ifrågasatte den gamla ordningen.

Knights of White Camelia och Klu Klux Klan, som grundats 1866 i Pulaski i Tennessee, var de mäktigaste och mest ökända av dessa terrorband. Dessa band hämtade huvudsakligen sina rekryter från de fattigaste skikten bland de vita, dvs de som befann sig i samma utsatta sociala situation som de svarta och därför upplevde de svarta som en hotande konkurrent.

På precis samma sätt som Hitlers stormtrupper och andra liknande halvmilitära organisationer genom historien, gav organisationer som Klu Klux Klan dem en förhöjd självkänsla. Både genom sin ideologi – de ”skyddade de svaga, oskyldiga och de försvarslösa” mot ’niggern’ – och genom sin organisatoriska utformning. Klanen var omsorgsfullt organiserad i olika enheter som knöts samman i ”Söderns osynliga kejsardöme”, ledd av Stortrollkarlen och hans tio andar.

Det gjordes en rad försök att undertrycka dessa grupper, men alla dessa ansträngningar var vanmäktiga inför det stöd dessa grupper åtnjöt högt upp i samhället, ända fram till dess de spelat ut sin roll.

Demokraterna återtar kontrollen

Sakta men säkert började det demokratiska partiet att återta kontrollen över sydstaterna. 1870 återerövrades Virginia och Nord-Carolina av det demokratiska partiet, och två år senare drev en koalition av demokrater och moderata republikaner i kongressen igenom en allmän amnesti för de före detta konfedererade ämbetsmän som uteslutits från det politiska livet.

Uppmuntrade av framgångarna beslöt demokraterna i Mississippi att tillämpa vad som blev känt som Mississippi-planen i delstatsvalet 1875. Det innebar att de tillgrip alla upptänkliga former av hot och våld. De demokratiska partiorganisationerna organiserades som en väpnad milis och genomförde väpnade demonstrationer i de svarta områdena; svarta ledare placerades på dödslistor; de iscensatte kravaller; och förhindrade, slutligen, svarta från att låta sig röstregistreras.

Inför denna uppvisning av organiserat våld vägrade den republikanske guvernören att göra det enda som kunde ha räddat hans regim, nämligen organisera en väpnad svart milis. På valdagen var det därför få svarta som vågade rösta. De få som vågade utsattes öppet för trakasserier och förhindrades att rösta. Mississippi-planen blev mönstret för den demokratiska motoffensiven i en rad sydstater. 1876 var det bara Syd-Carolina, Florida och Louisiana som fortfarande behärskades av republikanerna.

Demokraternas motoffensiv ledde också till att tusentals scalawags övergav det republikanska partiet för att inte hamna på förlorarnas sida. I Södern förvandlades det republikanska partiet till ett parti som helt bars upp av de svarta. Men de svartas stöd till republikanerna belönades med att de såldes ut av det republikanska partiets ledning.

”1877 års kompromiss”

Presidentvalet 1876 innebar slutet för rekonstruktionseran. Då hade redan en rad av de ledande radikala republikanerna dött eller dragit sig tillbaka från politiken, medan andra fått se sitt inflytande reducerat i ett parti som blivit alltmer konservativt.

Valet hade slutat med ett nästan dött lopp mellan den demokratiske kandidaten Samuel J Tilden från New York och den republikanske kandidaten, Ohio-guvernören Rutherford B Hayes. Tilden hade visserligen fått flest elektorsröster, men om Hayes kunde få det tjugotal elektorsröster som båda kandidaterna gjorde anspråk på skulle han vinna valet med knappast möjliga marginal.

För att lösa konflikten tillsatte kongressen en speciell femtonmanna-kommission där republikanerna hade en rösts övervikt. Denna röst blev utslagsgivande till Hayes förmån. För att få demokraterna att acceptera kommissionens beslut lovade den republikanske kandidaten Rutherford B Hayes sydstatsdemokraterna att dra tillbaka de sista federala trupperna från sydstaterna. Denna överenskommelse: om att kallas för 1877 års kompromiss.

Jim Crow

Demokraternas återkomst till makten innebar att de svartas ställning snabbt försämrades över hela fältet i takt med att de nya sydstatsregimerna konsoliderade sin makt. Bland annat importerades Jim Crow från nordstaterna.

I Nordstaterna hade visserligen slaveriet formellt avskaffats redan 1830, men genom tusen och en metoder hade ändå en systematisk diskriminering av de svarta upprätthållits med motiveringen att de tillhörde en underlägsen ras. Detta var detta system som gick under namnet *Jim Crow*.

”De var antingen utestängda från järnvägsvagnar, åkdon, diligenser och ångbåtar eller hänvisade till speciella Jim Crow-sektioner; de satt, när tillåtna, i avskilda och avlägsna hörn av teatrar och föreläsningssalar; de hade inte tillträde till de flesta hotell, restauranger och samlingsplatser, utom som tjänstefolk; de bad i ‘negerbänkar’ i de vita kyrkorna, och utifall de gick i nattvarden, väntade de tills de vita hade serverats av vinet och brödet. Dessutom undervisades de i segregerade skolor, satt i segregerade fängelser; vårdades i segregerade sjukhus och begravdes på segregerade kyrkogårdar”, beskrev historikern John L Litwack, Jim Crow.

Rekonstruktionsperioden i Södern hade lett till att Jim Crow utsatts för hårda angrepp även i nordstaterna. Men den avskaffades aldrig helt, och även om den inskränktes *de jure* i nordstaterna fortsatte den att existera *de facto*. Mot slutet av 1800-talet förstärktes dessutom det rasistiska förtrycket i hela USA.

Då ägde en allmän vändning inom den amerikanska borgarklassen rum i riktning mot en öppet imperialistisk politik. En vändning som i sig var ett uttryck för den amerikanska kapitalismens enorma expansion sedan inbördeskriget och som sammanföll och stimulerades av de europeiska stormakternas koloniala expansion. Inte minst bidrog de imperialistiska propagandisternas alltmer högröstade tal om den vita kulturens överlägsenhet och civilisatoriska mission.

För USA:s härskare var det en lockelse som de knappast kunde motstå. 1898 gick de till krig mot Spanien och ockuperade de spanska kolonierna Kuba och Filippinerna – av en märklig tillfällighet kom invasionen av Filippinerna att inledas samma dag som den engelske författaren Rudyard Kiplings uppmaning till USA att påta sig ”den vite mannens börda” publicerades. Samma år annekterade USA dessutom Hawaii. I och med fredsfördraget i Paris 1899 övertog USA dessutom kontrollen av Puerto Rico och Guam.

Behovet av att rationalisera den imperialistiska politiken i termer av den vita rasens överlägsenhet kom att göra sydstaternas rasistiska system rumsrent på ett sätt som det dittills aldrig varit. Detta kom inte minst till uttryck i Högsta domstolens beslut 1896 att legitimera segregeringen genom principen om ”åtskilda men jämlika”.

Den röda sommaren

Som kanonfödda dög dock den svarta rasen. Omkring 200 000 svarta soldater skeppades över till de europeiska slagfälten under det första världskriget. Cyniskt utlovades de av president Wilson att de skulle komma i åtnjutande av fullständiga medborgerliga rättigheter om de lät sig offras i detta krig för att göra slut på alla krig. Men när segern väl var vunnen skickade president Wilson över dr Robert Moton för att läsa lagen. Dr Moton förklarade för de svarta soldaterna att de inte kunde förvänta sig samma rättigheter hemmavid som de vant sig vid i Frankrike.

Efter kriget försökte de styrande inte bara ge sitt bidrag till försöken att krossa den ryska revolutionen, de iscensatte också ett inhemskt korståg mot "bolsjevismen", som även drabbade de svarta. Många återvändande svarta krigsveteraner misshandlades och lynchades. Enbart under 1919 lynchades ett 70-tal svarta. Mellan maj och september "den röda sommaren" samma år, ägde mer än ett tjugotal raskonflikter rum. Inte i något fall ingrep myndigheterna på de svartas sida. Till och med huvudstaden Washington blev skådeplats för hårda sammanstötningar mellan svarta och vita rasister. Dessa skärmytslingar varade i tre dagar. I miljonstaden Chicago med över 100 000 svarta pågick kravallerna i tretton dagar.

I kölvattnet på dessa händelser växte det pånyttfödda Klu Klux Klan. 1924 uppgav sig rörelsen ha mer än fyra miljoner medlemmar.

Washington och Du Bois

Den mest framträdande svarta ledaren under perioden fram till och med det första världskriget var Booker T Washington. Han hävdade att de svarta skulle avstå från att agitera för politiska rättigheter och förbättrad social ställning förrän de demonstrerat sin kompetens och börjat spela en positiv roll i USA:s ekonomiska liv. Då skulle de även kunna uppnå politiska och sociala framsteg. Som ett uttryck för denna extremt gradualistiska inställning grundade han Tuskegee Institute i Alabama som en teknisk skola för svarta.

Det var en hållning som mötte hård kritik från W E B Du Bois och National Association for the Advancement of Colored People (NAACP). NAACP, som trots att Du Bois spelade en framträdande roll dominerades av vita, lade tyngdpunkten på att genom olika påtryckningskampanjer vidga de svartas rättigheter, och gjorde inte minst en jätteinsats för att försöka få till stånd ett förbud mot lynchning.

Marcus Garvey

Varken Washington eller Du Bois lyckades dock nå den breda massan av fattiga, illitterata och hårdexploaterade svarta. Det är i detta vakuum som den första svarta massrörelsen sedan rekonstruktionen tog form på grundval av ett separatistiskt program: Marcus Garvey och hans Universal Negro Improvement Association (UNIA).

Garvey hade ursprungligen tagit initiativ till UNIA i Jamaica, där han var född, men emigrerat till USA för att organisera dess avdelning i New York. Han hävdade att de svarta inte hade något att skämmas för, utan tvärtom hade all anledning att vara stolta över sig själva och sin historia. Han hävdade också att de vitas rasistiska fördomar var så djupt ingrodda att den enda räddningen för de svarta var att återvända till Afrika och där skapa ett eget land.

Garvey försökte till och med organisera återvändandet till Afrika, och vädjade bland annat till FN:s föregångare, Nationernas förbund, om att få tillträde till någon av de dåvarande europeiska kolonierna. Efter att ha misslyckats med detta organiserade han en legion i syfte att driva ut de vita kolonialherrarna från Afrika. 1921 utropade han det Afrikanska imperiet med sig själv som provisorisk president. UNIA:s medlemmar blev medborgare i det nya imperiet.

Marcus Garveys separatistiska budskap och färgstarka metoder möttes av ett omedelbart gensvar bland de fattiga svarta. De moderata svarta ledarna rynkade inte oväntat på näsan åt Garvey och hans metoder, en attityd som smittat av sig även på den senare historieskrivningen där Garveys rörelse ofta bara nämns i förbigående.

Men i början av 20-talet erkände till och med hans kritiker att han hade hundratusentals anhängare i de fattiga svarta gettona – Garvey själv gjorde anspråk på att ha stöd från ett par miljoner – för vilka förhoppningarna om att bli erkända som jämställda med de vita framstod som en fåfäng dröm.

Luften gick dock ur Garveys rörelse när han i mitten av 20-talet dömdes till ett långvarigt fängelsestraff anklagad för svindleri. 1927 benådades han och deporterades från USA. Garvey som slutligen bosatte sig i London, där han dog 1940, försökte förgäves att gjuta nytt liv i sin rörelse.

Man kan på goda grunder kan ifrågasätta om Garveys perspektiv utgjorde ett verkligt och framkomligt alternativ. Snarare hade det utgjort en reaktion på den hårdnande rasismen från det vita samhället och avsaknaden av ett ledarskap förmöget att vinna och organisera den fattiga och hårdexploaterade svarta majoriteten. UNIA:s tillbakagång innebar dock att det uppstod på nytt ett ledarskapsvakuum som ingen av de existerande grupperna förmådde att fylla, och som de svarta så förtvivlat väl var i behov av inför 30- och 40-talets enorma prövningar.

Depression.

30-talets depression drabbade de svarta mycket hårt. 1934 var, enligt en beräkning, 17 procent av de vita och hela 38 procent av de svarta oförmögna att försörja sig själva. Då skall man komma ihåg att all tillgänglig statistik tenderar att underskatta den verkliga situationen.

Roosevelts ”New Deal” har ofta framställts som ett socialt korståg av liberala och reformistiska skribenter. Sanningen var att det var ett mycket pragmatiskt och improviserat svar på den djupa krisen. Roosevelt hade överhuvudtaget ingen klar strategi för att möta krisen, och flera av de åtgärder som brukar förknippas med honom inleddes under hans föregångare, Herbert Hoover. Själva begreppet var från början en valslogan som fastnat i det allmänna medvetandet.

De svartas situation förändrades inte nämnvärt under depressionsåren. Däremot lyckades Roosevelt vinna över stora grupper av svarta som valboskap åt det demokratiska partiet. Av tradition hade de flesta svarta som deltog i valen röstat på republikanerna, ”Lincolns parti”. Det demokratiska partiet hade ju varit de gamla slavägarnas parti, och i Södern var det fortfarande rasisternas traditionella parti.

En bidragande orsak till denna röstmässiga förskjutning var AFL:s splittring och uppkomsten av Committee, sedermera Congress, for Industrial Organisation (CIO) med dess uttalade inriktning att organisera den dittills oorganiserade massproduktions-industrin. I motsats till AFL hade CIO, dit de mest radikala arbetarna tenderade att söka sig, inga större hämningar att organisera de svarta. Detta ledde till att många svarta arbetare i den tunga industrin för första gången drogs in i arbetarrörelsen, och via CIO-ledarnas uppslutning bakom Roosevelt, kom att lägga sin röst för demokraterna.

Det amerikanska kommunistpartiet

En bidragande orsak till denna utveckling var det amerikanska kommunistpartiets hållning. Under 30-talet lyckades det etablera sig som den mest betydelsefulla radikala kraften bland de svarta. Inte minst gjorde det en jätteinsats i bygget av solidaritet i samband med den mycket

uppmärksammade Scottsboro-processen 1931, då nio svarta ungdomar ställdes inför rätta anklagade för våldtäkt på två vita kvinnor.

Men istället för att använda sitt inflytande till att stimulera självständig svart organisering, svansade kommunistpartiet efter den byråkratiska CIO-ledningen och flörtade på Kremls order med det demokratiska partiet i namn av folkfrontspolitik.

Under världskriget skulle kommunistpartiets fullständiga och kritiklösa uppslutning bakom krigsalliansen mellan Stalin och hans borgerliga allierade leda till att dess inflytande undergrävdes. För såväl många svarta som vita blev det uppenbart att kommunistpartiet satte försvaret av Stalins olika politiska krumbukter högre än kampen för de svartas rättigheter.

Världskrig

Det var inte ”New Deal” utan det andra världskriget som gjorde slut på den långvariga depressionen och massarbetslösheten. Men även om kriget gav de svarta arbete, var detta krig som officiellt utmålades som ett krig mot fascism och för demokrati, en frustrerande upplevelse för de svarta, i synnerhet som hemmafronten inte omfattades av kampen för demokrati.

Det var först sedan svarta ledare på initiativ av fackföreningsledaren A Philip Randolph hotat med att organisera en jättedemonstration i Washington den 1 juli 1941 som Roosevelt undertecknade ett dekret som förbjöd diskriminering av de svarta i krigsindustrin. Ett dekret, bör man tillägga, som fick föga effekt.

Även de militära styrkorna var infekterade av rasismen. Vid krigsslutet fanns det över en miljon svarta i den amerikanska krigsmakten, men bara en tiondel tjänstgjorde i de stridande förbanden. Ju högre upp i den militära hierarkin man kom dess färre blev det redan från början försvinnande fåtalet svarta befäl.

Rasismen inom krigsmakten tog sig till och med så absurda uttryck att blod från svarta blodgivare inte fick användas till sårade vita.

”Armén utsätter oss för Jim Crow. Flottan tillåter oss bara att tjänstgöra som mässuppassare. Röda korset vägrar att ta emot vårt blod. Arbetsgivare och fackföreningar stänger oss ute. Lynchningarna fortsätter. Man tar ifrån oss rösträtten, vi utsätts för Jim Crow, spottas på. Vad mer kan Hitler göra?”, citerar den amerikanske historikern Foner den inte oväntade reaktionen från en frustrerad ung svart student.

Det var därför inte så märkligt att detta krig mot fascismen skuggades av återkommande raskonflikter, med två stora urladdningar i Detroit och Los Angeles 1943.

Den andra rekonstruktionen

Det skulle dröja ända till mitten av 50talet innan en ny massrörelse trädde fram, trots att situationen egentligen varit mogen för dess framträdande redan tio år tidigare. Den officiellt proklamerade kampen mot fascism och reaktion hade gjort rasismen på hemmaplan alltmer besvärande för de amerikanska härskarna. Detta kom inte minst till uttryck i en rad beslut i Högsta domstolen, som förbjöd olika former av segregering – även om besluten var så utformade att de kunde ignoreras av Södern.

Det kalla kriget slog inte bara tillbaka de utbredda militansen inom arbetarleden, den bromsade minst lika effektivt uppkomsten av svart massrörelse. I likhet med arbetarrörelsens ledning anpassade sig även de svarta organisationernas ledare till det våldsamt antikommunistiska och antiradikala klimat som fick sitt främsta uttryck i mccarthyismens hysteriska jakt på verkliga och inbillade kommunister.

När den 82-årige W E Du Bois arresterades i början av 1951 anklagad för att vara agent åt Sovjetunionen var det få svarta organisationer som trädde fram till hans försvar. Inte ens NAACP var berett att lyfta ett finger till Du Bois försvar.

Du Bois kunde inte annat än frikännas från den absurda anklagelsen, men effekten av hetsjakten på en av de mest orädda av de svarta ledarna – vars sympatier dessutom hörde hemma på vänsterkanten – ledde till att både hans och många andra svarta talesmäns böcker och tidskrifter rensades bort ur bibliotekshyllorna, samtidigt som de själva försvann ut i kylan.

I skuggan av det kalla kriget ägde dock en annan process rum som skulle bli av avgörande betydelse för uppkomsten av ny svart massrörelse. Ända sedan rekonstruktionens misslyckande hade svarta sökt sig norrut i hopp om att komma undan de värsta utslagen av rasism och förtryck. Från 40-talet och framåt gav sig fler svarta än någonsin tidigare iväg norrut, utkastade från jordbruket till följd av den accederade mekaniseringen av det, eller lockade av det ekonomiska uppsving som följt på världskriget. Mellan 1940 och 1970 ökade den svarta befolkningen utanför de gamla konfedererade staterna från 4 till 11 miljoner, vilket motsvarade drygt hälften av den svarta befolkningen som 1970 var 22 miljoner.

Merparten av den svarta befolkningsökningen utanför Södern ägde rum i de största städerna. Även i Södern började den svarta befolkningen att koncentreras till städerna. 1965 levde omkring 80 procent av de svarta i städerna. Denna migrations- och urbaniseringsprocess fick också till följd att de svarta förvandlades till lönearbetare i industrin. 1970 utgjordes hälften av av den svarta arbetarklassen av industri-, byggnads- och transportarbetare. Omkring en fjärdedel räknades till servicesektorn. Bara 2-3 procent var sysselsatta inom jordbrukssektorn.

Den första avgörande händelsen för uppkomsten av en ny svart massrörelse var ett beslut av Högsta domstolen. Efter ett och ett halvt års funderande fastslog den i maj 1954 att segregering av skolorna var emot konstitutionen. Beslutet var en framgång för NAACP som tålmodigt drivit frågan från instans till instans. Även USA:s justitieminister hade instämt i kraven på att den gamla doktrinen om ”åtskiljda men jämlika” skulle upphävas med motiveringen att denna inte minst gynnade den kommunistiska propagandan.

Södern svarade med att trotsa domstolsutslaget. Två månader efter beslutet bildades den första av de rasistiska Citizens Council i Indianola i Mississippi, en organisation av som snabbt fick efterföljare över hela Södern och såg som sin uppgift att försvara segregationen. Även Klux Klan vädrade morgonluft.

Bussbojkotten i Montgomery

I Montgomery i Alabama försökte ordföranden för den lokala avdelningen av NAACP, E D Nixon, att finna vägar att översätta domstolens utslag i handling. Men det dröjde ända fram till den 1 december 1955 innan han skulle hitta det testfall han letat efter. Då arresterades hans sekreterare, Rosa Parks, sedan hon vägrat att lämna plats för en vit man på en av stadens segregerade bussar.

Redan före gripandet av Rosa Parks hade en lokal kvinnoorganisation, Women's Political Council, planerat att genomföra en bussbojkott, och till och med tryckt flygblad där det bara återstod att fylla i datum och plats för det massmöte de tänkt hålla. Bara två timmar efter nyheten om att Rosa Parks gripits hade WPC spritt 50 000 flygblad över staden.

WPC:s aktion var ett uttryck för den ledande roll som de svarta kvinnorna traditionellt spelade i de svarta samhällena, men som ofta skymdes av det faktum att de formellt ledande och, med tiden mest kända, talesmännen och ledarna oftast var män.

Samma kväll som Rosa Parks greps höll E D Nixon ett möte med ett antal av den svarta befolkningens ledare, varav flera pastorer, däribland en 26-årig baptistpastor vid namn Martin

Luther King Jr. Pastorerna gick med på att stödja en bojkott av bussarna, men bara anonymt. Nixon blev rasande och anklagade dem för att agera som ”småpojkar”. ‘Ni grabbar har funnits här och levt på dessa fattiga tvätterskor i hela ert liv och aldrig gjort något för dem’, förklarade han uppretat. ”Och när ni nu har fått en chans att göra något för dem, pratar ni om att ni inte ville att de vita skall få reda på det”. Han hotade med att berätta för den svarta befolkningen att bojkotten skulle inställas därför att prästerna var ”för rädda”.

Inför detta ultimatum backade de och bildade Montgomery Improvement Association (MIA) under ledning av Martin Luther King Jr. Nixon hade imponerats av Kings talarbegåvning, och King hade dessutom fördelen att han var nykomling till staden och därför kunde uppfattas som obunden.

Stadens myndigheter svarade på bojkotten genom att stämna hundratalet ledare för bojkotten, och vita rasister använde ännu brutalarare ”övertalningsmetoder”. De iscensatte bland annat en rad bombattentat. Trots de vitas fientlighet fortsatte bojkotten till dess Högsta domstolen efter nästan ett års bojkott förklarade att segregerade bussar var mot konstitutionen.

Uppmuntrade av dessa framgångar började de svarta, i synnerhet de unga, att öppet börja ifrågasätta segregeringen över hela Södern. Protesterna baserades på den ickevåldstaktik som förespråkats av de svarta ledarna i Montgomery, och som framgångsrikt tycktes ha bestått provet. Att ickevåldstaktiken kom att spela en framträdande roll berodde inte bara på dess framgång i Montgomery och andra platser där den kom till användning. Den var också ett uttryck för den nyckelroll som spelades av de religiösa ledarna i de svarta samhällena, och som inte minst kom till uttryck i skapandet av Southern Christian Leadership Conference (SCLC) 1957 under ledning av King.

Överallt möttes de svarta av ett hårdnackat och ofta ytterst brutalt motstånd In de vita rasisterna. President Eisenhower tvingades att sätta in mer än 11 000 federala soldater i Little Rock i Arkansas för att skydda nio svarta barn som hade börjat i en tidigare segregerad skola, sedan delstatens guvernör beordrat Nationalgardet att förhindra skolans integrering, och flera av de svarta satts för bombattentat och misshandlats.

Sit-ins

Nästa stora språng i medborgarrättskampen inträffade den 1 februari 1960 i fyra svarta studenter genomförde den första av vad som skulle komma att kallas *sit-ins* när de slog sig ner avdelningen för vita i en lunchrestaurang i Greensboro, och vägrade att gå därifrån sedan de vägrats att bli serverade. Sit-ins spred sig blixtnabbt över hela Södern. I april 1960 beräknades redan cirka. 50 000 svarta och vita studenter och elever har deltagit i olika sit-ins. Sit-ins ledde vidare till *kneel-ins* i segregerade kyrkor, *read-ins* på segregerade bibliotek och *wade-ins* på segregerade badstränder.

I maj 1961 inledde Congress of Racial Equality (CORE) en kampanj mot segregerade väntsalar. CORE hade grundats redan på 40-talet, men nästan upphört att existera under det kalla kriget. Det nya uppsvinget hade dock gett det nytt liv I dess regi genomförde en blandad grupp kallad Freedom Riders en resa från New York till New Orleans. De attackerades oupphörligt av vita rasister och i Anniston i Alabama sattes en av deras två bussar i brand. Gruppen såg sig till slut tvingad att avsluta sin resa med flyg.

De följdes dock inom kort av en ny grupp av Freedom Riders, som denna gång organiserades av Student Nonviolent Coordinating Commmittee (SNCC) som grundats som en fristående organisation i april 1960. Innan denna grupp gav sig av tog SNCC kontakt med justitie-departementet och bad om polisskydd. Svaret var betecknande. Departementet påstod sig inte kunna ge något skydd, däremot lovade den att undersöka om något hände.

SNCC:s grupp utsattes för samma brutala behandling som den tidigare gruppen av Freedom Riders. I Birmingham i Alabama greps de av polisen och skickades till delstatens gräns till Tennessee. De tog sig tillbaka till Birmingham och tog en buss till Montgomery, där de misshandlades av vita rasister.

På grund av den enorma uppmärksamhet som deras resa fick tvingades de federala myndigheterna ingripa innan det hela slutade i en tragedi. Men istället för att ge gruppen federalt skydd tillät den dåvarande justitieministern Robert Kennedy polisen i Jackson i Mississippi att arresterera gruppen på villkor att den lovade att skydda gruppen mot angrepp från vita rasistgrupper

Meredith desegregerar Mississippis universitet

I september 1962 lyckades James Meredith utverka en domstolsorder på att han skulle ges plats vid Mississippis universitet. Men när han försökte skriva in sig blev han stoppad, vid två tillfällen till och med av delstatens egen guvernör. Till slut eskorterades Meredith till universitetet av flera hundra federala poliser, och president Kennedy uppmanade i ett TV-tal alla berörda att följa lagen.

Svaret blev kravaller. Två personer dödades och flera skadades. Kennedy blev tvungen att sätta in federal militär för att återställa ordningen. Militären skyddade Meredith under hela hans första studieår.

Händelserna i Mississippi höll på att upprepas vid Alabamas universitet. I januari 1963 försökte den rasistiske guvernören George C Wallace personligen att hindra två svarta studenter att skriva in sig vid universitetet. Men guvernören vek sig när Kennedy skickade trupper till universitetet.

Slaget om Birmingham

Runt om i Södern fortsatte kampen mot segregationen att fortsätta växa. På våren 1963 inleddes striden om "Amerikas Johannesburg", Birmingham i Alabama. Här hade de vita rasisterna härskat oinskränkt sedan rekonstruktionens slut. Inga svarta kunde känna sig säkra på Birminghams gator. När medborgarrättsrörelsen trädde fram skärptes de vitas attityder. En rad svarta hem och kyrkor utsattes för bombattentat. I april 1959 hade en svart predikant kidnappats av Klu Klux Klan och misshandlats intill medvetlöshet med snökedjor.

Myndigheterna svarade med en oerhörd brutalitet. Olika aktioner och demonstrationer möttes med batonger, vattenkanoner och ännu grövre metoder. När medborgarrättsrörelsen genomförde en barnmarsch den 2 maj, kunde USA:s TV-tittare bevittna hur stadens polis satte in hundar mot barnen. Nästan ettusen av de sextusen barn och ungdomar som deltog i marschen greps.

President Kennedy utsattes för en formlig proteststorm med krav på att den federala regeringen skulle ingripa i Birmingham. Enbart i San Fransisco demonstrerade 100 000 människor i protest. Den federala regeringen hade inget annat val än att handla, och den 10 maj lyckades den få till stånd en överenskommelse med Birminghams politiker om att alla gripna svarta skulle frigges. Kennedy hotade på nytt att sätta in federala trupper om inte guvernör Wallace respekterade de lagar som förbjöd segregation och upprätthöll ordningen.

Marschen mot Washington

Kennedy som börjat inse att han helt enkelt var tvungen att visa mer påtagliga tecken på intresse för medborgarrättsrörelsens krav, lade i juni samma år fram en ny lagstiftning som förbjöd en rad diskriminerande åtgärder.

Medan kongressen debatterade det nya lagförslaget organiserade de svarta medborgarrättsledarna en ”Marsch mot Washington för arbete och frihet” för att öka trycket på politikerna. Mer än 200 000 människor, varav cirka 60 000 vita, deltog i vad som var den dittills största demonstrationen i huvudstaden den 28 augusti.

Det var vid detta tillfälle som Martin Luther King höll sitt berömda tal om sin ”dröm” om ett land där svarta och vita kunde ta varandra i händerna och uppleva att de äntligen var fria. Det var dock betecknande att tonen i de tal som hölls var mycket återhållsam.

När SNCC-ledaren John Lewis, som precis återvänt från Södern där han både misshandlats och kastats i fängelse, ville hålla ett tal som var hårdare i tonen än de övriga svarta talarna utsattes han för så hårda påtryckningar att han gick med på att moderera det. Trots det vågade sig Lewis på att hävda att Kennedys lagförslag var ”för lite, för sent”.

Efter demonstrationen tog president Kennedy emot de svarta ledarna och uttryckte sin förståelse för deras krav. Genom sitt nya lagförslag och den sympati han demonstrerade för medborgarrättsrörelsens kamp, kom Kennedy att framstå som en allierad för många svarta. I själva verket hade han hela tiden handlat under händelsernas tryck, och utifrån insikten att Jim Crow var en såväl inrikespolitisk som utrikespolitisk belastning.

Faktum var att Kennedy aldrig gjort känd som någon uttalad företrädare desegregering innan han mer eller mindre tvingades att ge stöd åt medborgarrättsrörelsen. Inför presidentvalet 1956 hade flera sydstatspolitiker hellre velat se Kennedy framför en av deras egna kollegor som vicepresident-kandidat på grund av hans moderata rykte dessa frågor och hans mycket markerade antikommunism.

King, MFDP och Selma

Det pris han och hans efterträdare Lyndon Johnson begärde av de svarta ledarna var högt. I utbyte förväntade de att de svarta ledarna skulle sluta upp bakom administrationens politik.

Martin Luther King och de övriga moderata ledarna var dock villiga att betala priset. Efter mordet på Kennedy slöt King upp bakom den gamle sydstatspolitikern och politiske manipulatören Johnson, och verkade inte minst till stöd för hans presidentvalskampanj. Försöken att hålla sig på god fot med Vita Huset kunde inte annat än undergräva Kings ställning, något som inte minst blev uppenbart i samband med två händelser: ansträngningarna att få Mississippi Freedom Democratic Party (MFDP) erkänt av det demokratiska partiets kongress 1964, och försöket att organisera en marsch från Selma till Montgomery i mars 1965.

MFDP, som skapats genom SNCC:s tillskyndan, krävde att erkännas istället för den reguljära Mississippi-delegationen vid den demokratiska partikongress som organiserats för att formellt lansera Johnsons omvals-kandidatur. Istället för att stödja MFDP:s berättigade krav på att representera Mississippi valde King att backa upp en kompromiss som innebar att MFDP bara skulle få två och inte de sextio platser som det var berättigat till.

Året därpå försökte King än en gång att påtvinga SNCC-aktivisterna en förödmjukande kompromiss i samband med försöket att organisera en marsch från Selma till Montgomery i protest mot guvernör Wallaces rasistiska styre.

Det första försöket att ta sig över Selmas Pettus-bro slutade med att deltagarna angreps och misshandlades brutalt av polisen. Några dagar senare, den 10 mars, ledde King som varit frånvarande under det första försöket, ett nytt försök med 3 000 deltagare. Vad ingen kände till var att han i hemlighet kommit överens med Johnsons justitieminister Nicholas Katzenbach att marschdeltagarna inte skulle försöka konfrontera polisen på nytt. Ställd inför polisen beordrade King demonstranterna att dra sig tillbaka.

Motvilligt drog de sig tillbaka, sjungande en sång som blivit populär bland de unga medborgarrättsaktivisterna i Södern. Men denna gång var udden vänd åt ett annat håll: ”*Ain’t Gonna Let Nobody Tum Me ‘Round*”.

Marschen till Selma blev slutligen av, men Kings villighet att kompromissa med det demokratiska etablissemanget hade ohjälpligt skadat hans rykte i ögonen på de tusentals ungdomar som utgjorde spjutspetsen för medborgarrättskampen och som låtit sig misshandlas av polisen, kastas i fängelse och till och med frivilligt riskerat sin liv – uppmanade därtill och inte minst inspirerade av King själv.

Som Manning Marable formulerat det i sin mycket läsvärda studie av den nya massrörelsen *Race, Reform and Rebellion*: King hade varit kittet som hållit ihop medborgarrättsrörelsen olika grenar, nu raserades myten och politikern King visade sig vara en mindre figur än vad de som sett upp till honom trott.

”Åt helvete med dr King”

I sitt tal den 28 augusti hade John Lewis även understrukt att de svarta var trötta på att bli misshandlade av polisen och kastade i fängelse. Det var mer än sant. I de svarta gettona var tålmodet definitivt på upphällningen.

Sedan mitten av 50-talet hade den svarta massrörelsen förvisso vunnit en rad imponerande framgångar, men samtidigt hade arbetslösheten bland de svarta fördubblats och den sociala misären i de svarta gettona bara fortsatt att växa. I början av 60-talet befann sig fortfarande hälften av de svarta under det officiella fattigdomsstrecket mot en femtedel av de vita. Som en svart socialdemokrat och medarbetare till King, Bayard Rustin, sammanfattade stämningen i de svarta gettona var reaktionen: ”Åt helvete med doktor King och hans ickevåld. Det är fel. Det funkar inte!”.

Explosionen i det svarta gettot i Watts-området i Los Angeles 1965 var en av de första tydliga signalerna om att tålmodet var på upphällningen. Det var knappast den första signalen men det var den dittills mest omskakande.

I Watts hade nästan etthundratusen människor trängts ihop i förfallna och nedslitna hus. Mer än en tredjedel av de vuxna i Watts var arbetslösa och över 60 procent var beroende av socialbidrag. I ett samhälle där bilen är en nödvändighet på grund av avstånden mellan bostäder, arbetsplatser och köpcentra, och undermålig kollektivtrafik hade bara liten minoritet av familjer i Watts bil. Watts var med andra ord närmast att likna med ett fängelse för de som levde där, ett utdömt fängelse.

Den utlösande faktorn var ett polisingripande mot en ung svart bilförare som ledde till handgripligheter mellan polisen och de omkringstående. Inom kort befann sig hela det svarta gettot i uppror mot det vita samhället och alla dess representanter. ”Burn, baby, burn” blev revoltens led ord efter en fras som använts även känd discjockey, eller som det stod att läsa på flera av Watts byggnader ”Bur n, Watts, burn!”. De vita affärsinnehavarnas affärer plundrades och stacks i brand.

Enligt de vita journalisterna var stämningen ”hemsk, nästan hopplös, sjuklig”. Enligt invånarna själva var stämningen tvärtom nästan uppsluppen.

”Någon kastar en sten genom ett fönster i en affär som ägs av vit blodsugare som lurar de svarta invånarna genom att sälja för högt prissatta varor till svindlande kreditvillkor”, berättade ett svart ögonvittne. ”Därefter strömmar alla in och kommer ut lyckligt leende med armarna fulla av varor. Sedan sätts stället i brand så de inte längre kan skicka oss några räkningar”.

”Vem är det som stjal?”, frågade en av deltagarna retoriskt. ”Det är det vita köpmännen i gettot som har tagit ut för höga priser eftersom de vet att det inte lätt för oss att ta oss någon annanstans.”

Polisen och Nationalgardet kallades in och öppnade eld för att återställa den rasistiska ordningen. 34 människor dödades, över tusentalet skadades och mer än fyratusen greps, den överväldigande merparten svarta.

Några dagar efter revoltens slut besökte Martin Luther King Watts. Mottagandet underströk bara det växande gapet mellan moderata ledare som King och de alltmer upproriska gettoinvånarna. Vid det möte där han försökte gjuta på vågorna avbröts och häcklades han oavbrutet.

Watts var bara början. Sommaren därpå sattes Nationalgardet in mot upproriska svarta i Chicago och Cleveland. Men allt detta ställdes i skuggan året på när USA skakades av den mest omfattande vågen av gettorevolter i landets historia. Enligt en regeringskommission, den så kallade Kerner-kommissionen, ägde det rum åtta större revolter varav de största i Detroit och Newark, ett 30-tal av mindre omfattning, och ytterligare över hundratalet mindre incidenter. Ett 80-tal människor, i huvudsak svarta, uppgavs ha dödats.

Kommissionen konstaterade att ”en ny stämning har brett ut sig bland de svarta, i synnerhet de unga, där självrespekt och ökad rasstolthet håller på att ersätta apati och anpassning till ’systemet’.

Malcolm X

Malcolm X var en av symbolerna för gettorevolterna. Malcolm X hade blivit nationellt känd som en av de svarta muslimernas och därmed en av den svarta separatismens allra främsta talesmän, om inte den allra främsta. Få kunde som han fånga en svart publik och ge uttryck för dess känslor av frustration över och hat mot det rasistiska vita samhället, ett samhälle som dagligen och stundligen förnedrade dem. När han brutalt mördades i februari 1965, och i ett slag förvandlades till en hel radikal generations symbol, hade han brutit med det separatistiska synsättet och höll på att försöka formulera en nytt perspektiv.

Malcolm X eller Malcolm Little hade inte kunnat undgå att djupt präglas av det vita rasistiska samhället och dess grundmurade förakt och hat mot de svarta. Hans far, Earl Little, hade varit en hängiven anhängare av Marcus Garvey. Det faktum att Malcolms far aktivt stödde denna Garvey hade gjort hans familj till en direkt måltavla för rasistiska attacker.

Kort före Malcolms födelse hade föräldrarna tvingats lämna Omaha i delstaten Nebraska sedan deras hem angripits av rasister. När Malcolm var fyra brändes deras nya hem i Lansing i delstaten Michigan ner. Två år senare blev hans far brutalt misshandlad och kastad framför en spårvagn av Klu Klux Klan-medlemmar. Han avled, och kort efter hans död blev Malcolms mor psykiskt sjuk av de övermänskliga påfrestningar hon utsatts för. Barnen placerades ut på olika barnhem och fosterhem.

Malcolm som till att börja med hade varit en flitig skolelev och drömt om att läsa juridik, gav till slut upp inför omgivningens brist på entusiasm och uppmuntran och hoppade av skolan. Han flyttade till sin syster i Boston och efter att ha hoppat från det ena lågavlönade jobbet efter det andra, klev han likt många andra svarta i sin situation över lagens ramar och blev en mångsysslande småskurk med öknamnet ”Detroit Red”. 1946 greps han och dömdes till mellan åtta och tio års fängelse.

I fängelset började Malcolm att på allvar fundera över sin situation utan att lyckas komma fram till något övertygande svar, till dess hans bror presenterade honom för Elijah Muhammeds idéer.

De svarta muslimerna

Elijah Muhammed var ledare för de svarta muslimerna, en religiös sekt som grundats 1930 av Wallace D Fard. Efter Fards mystiska försvinnande 1934 hade Elijah Pole, eller Elijah Muhammed som han kallade sig, övertagit ledningen för rörelsen som då hade haft cirka 8 000 medlemmar.

Den före detta baptistpastorn Elijah Muhammed hävdade att den svarta mannens helvete i USA berodde på det vita förtrycket och att den enda vägen till frälsning gick genom att ge upp försöken att efterapa de vitas livsstil och övergå till islam, som denna uppenbarats för honom av Allah själv, den svarte guden.

De svarta var av naturen gudomliga, medan de vita var onda djävlar, förklarade Elijah Muhammed. De vita var i själva verket ett genetiskt missfoster skapad av galen vetenskapsman vid namn Yacub. För att bli räddade måste de svarta avgränsa sig gentemot de vita före Domens dag, och inte minst ge upp alla laster som de lärt av de vita: ohälsosam mat, alkohol, rökning, hor, spel och rasblandning. Allah hade förklarat att de vita djävlarerna skulle förstöras av eld, pest och andra sjukdomar.

Anhängare av svart integration i det vita samhället måste därför bekämpas. Istället måste de svarta organisera sina egna samhällen och skapa en självständig svart stat. Muhammed krävde till och med att några stater skulle överlämnas till de svarta, där de kunde upprätta sitt eget styre.

Trots att, eller snarare tack vare, att Elijah Muhammeds budskap hade föga gemensamt med islam, hade det en enorm genomslagskraft bland de allra mest nedtryckta i de svarta gettona. I sin bok *Negerrevolten* skildrar den svarte journalisten Louis Lomax suggestivt sitt första möte med de svarta muslimerna, en kväll i Harlem 1958:

”Vi stannade och lyssnade till en gatutalare, som hela tiden orerade och skrek om ”mitt folks villkor”....

”Kom närmare” sa talaren, ”jag skall berätta för er om den vite mannen.”

”Sätt igång, broder!”, skrek någon syster i hopen.

”Har ni nånsin – hörde ni – har ni nånsin sett en vit man göra det rätta?”

Flocken svarade med ett hånfullt skratt.

”Nej i helvete!”, skrek en man. ”Dom vet inte vad rättvisa är för nånting.”

”Berätta för dom”, instämde en kvinnoröst.

”Hör på nu”, sa talaren. ”Jag vill att ni ska begripa hur den vite mannen, särskilt då juden, håller er i ekonomiska bojar. Har jag rätt eller fel?”

”Du har rätt!”, skrek flocken.

”Nu, nu, nu”, tog talaren om för att ge eftertryck åt orden, ”är det så här. Ni går upp tidigt varje morgon, medan kackerlackor och råttor springer kring sängen. Är det riktigt?”

”Det är riktigt.”

”Sen snubblar ni fram till ert barns säng för att se till att råttorna inte har bitit öronen av barnet. Är det riktigt?”

”Det är riktigt.”

”Sen tar ni er fram genom nedfallen rappning till en läckande vattenklosett för att skölja av er i ansiktet.”

”Så är det ... just så, just så.”

”Till slut får ni sömnen ur ögonen och får på er några plagg som är nästan utslitna, fast ni inte har slutat att betala av på dom än.”

”Gå på broder! Den vite mannen borde man slå ihjäl!”

”Och sen, och sen, och sen – hör på mej nu – sen går ni ner till tunnelbanan och far till fabriken och träffar honom. Har jag rätt eller fel?”

”Du har rätt!”

”Och här kommer de ekonomiska bojorna in, för ni far in till stan för att jobba åt mr Eisenberg.”

”Just det!”

”Ni arbetar hela dan, åtta timmar om dan, fem dar i veckan för fyrtifvra dollar.”

”Det är riktigt.”

”Och medan ni gör fyrtifvra dollar så ser mr Eisenberg på, när ni svettas och svär, och han gör fyra tusen femhundra dollar. Har jag rätt eller fel?”

”Du har rätt, visst fan har du rätt!” ”Fortsätt!”

”Säj som det är!”

”Var inte oroliga, bröder och systrar. Jag skall säja precis som det är. Jag skall lägga fram det för näsan på er, så att alla kan känna hur det luktar!”

Talaren fortsatte med att gå igenom en livssituation som var bittert välbekant för hans publik och med stor agitatorisk effekt hamrade han in sitt budskap: Den vite mannen, i det här fallet juden, ”har er att arbeta för ingenting, sen plockar dom er på det också, innan nio hinner hem. Det är på det sättet som dom får dom ekonomiska bojorna på er!”

När Malcolm frigavs 1952 var han redan likt tusentals andra svarta som kommit i kontakt med de svarta muslimerna medan de satt i fängelse, en övertygad anhängare av Elijah Muhammed, och ersatte som rörelsens sed bjöd sitt ”slavnamn” med X.

Malcolm X visade sig vara en osedvanligt duglig medlem, och klättrade snabbt inom Elijah Muhammeds organisation. 1954 fick han ett eget ”tempel” i Harlem. Känd inför en bredare svart publik blev han först 1957 när han och en grupp ur Fruit of Islam, en specialtränad försvarsstyrka, omringade en polisstation i Harlem, det svarta gattot i New York, efter att en medlem av de svarta muslimerna gripits och misshandlats av polisen.

De lyckades utverka att mannen släpptes och tillerkändes en avsevärd summa i skadestånd från polisen. Denna djärva och framgångsrika utmaning mot polisen, en av de mest hatade symbolerna för det rasistiska vita samhället, förvandlade Malcolm X och de svarta muslimerna till hjältar i gettobefolkningens ögon. Inom kort hade vad som varit en liten sekt med i huvudsak medelålders medlemmar vuxit till mer än 40 000 medlemmar och dubbelt så många sympatisörer.

1963 utnämnde Elijah Muhammed Malcolm till de svarta muslimernas första ”rikspredikant”. Han var nu känd långt utanför de svarta muslimernas led.

Brottet med svarta muslimerna

På toppen av sitt inflytande suspenderades han helt överrumplande av Elijah Muhammed. Det officiella skälet uppgavs vara att han uttryckt sig på ett olyckligt sätt om mordet på president Kennedy. Det stod snart klart att det låg andra skäl bakom suspensionen, även om de aldrig

riktigt klarlagts. Dels handlade det antagligen om den avundsjuke och rivalitet Malcolm X framträdande ställning inom organisationen gett upphov till, och dels handlade det också om Malcolms roll som en av de främsta talesmännen för att de svarta muslimerna skulle spela en mer aktiv roll i de svartas kamp.

Elijah Muhammed vägrade nämligen envist och under åberopande av alla möjliga svepskäl, att engagera sin organisation i gemensam kamp med andra svarta organisationer. Det var en typisk sektinställning som bara kunde döma de svarta muslimerna till förlust av det inflytande de vunnit och isolering.

Malcolm X som först chockats av den behandling han utsattes för även man som sett upp till, började snart att öppet ifrågasätta Muhammeds sekterism i förhållande till den levande kampen. Han offentliggjorde sitt brott med Muhammed och grundade en ny muslimsk organisation, Muslim Mosque Inc.

Omprövning

Befriad från den intellektuella tvångströja som Elijah Muhammeds tänkande i själva verket utgjort började Malcolm dessutom snabbt att omvärdera och bryta med många av sina gamla ståndpunkter.

Han förklarade sig beredd att aktivt delta i medborgarrättskampen, utan att för den skull ansluta sig till rörelsens officiella ickevålds-inställning. På invitation av SNCC besökte han också Selma bara några veckor före han mördades Malcolm slutade dessutom att predika om separatism och förklarade till en början med att hans politiska filosofi var ”svart nationalism”, något som enligt honom skulle uttolkas som att de svarta måste ta kontroll över sina egna villkor och samhällen.

Med tiden upphörde han även att definiera sig själv som svart nationalist. I en intervju för *Young Socialist* i januari 1965 konstaterade han att han inte längre använde det uttrycket, men tillade samtidigt att han hade svårt att längre ge en klar beteckning på den övergripande filosofi som han ansåg nödvändig för de svartas befrielse i USA.

Mot kapitalismen

Skälet var att han börjat röra sig alltmer i socialistisk riktning. Det som börjat få honom att tveka om det meningsfulla i begreppet svart nationalism var de två resor han företog till Mellanöstern och Afrika, varav den ena var en pilgrimsresa till Mecka.

Dessa resor frigjorde honom inte bara från Elijah Muhammeds karikatyr av islam och fick honom att övergå till huvudriktningen inom den mer ortodoxa islamska tron, de förde honom också i kontakt med den socialistiskt färgade ideologi som präglade många av de nya ledarna i de länder som nyligen blivit självständiga.

De ställde honom också inför begränsningarna i begreppet svart nationalism. I intervjun i *Young Socialist* berättar han om ett samtal med Algeriets ambassadör i Ghana: ”När jag berättade för honom att min politiska, sociala och ekonomiska filosofi var svart nationalism, frågade han rakt på sak, var lämnade det honom? Därför att han var vit. Han var en afrikan, och han var uppenbart en vit man. Och han sa att om jag definierade mitt mål som seger för den svarta nationalismen, var lämnade det honom? Vad fick det för konsekvenser för revolutionärer i Marocko, Egypten, Irak, Mauritien? Han visade för mig hur jag stötte bort människor som var sanna revolutionärer, beslutna att störta det utsugningssystem som existerar på denna jord med alla tänkbara medel”.

Under inflytande av dessa diskussioner började han dessutom alltmera öppet att döma ut kapitalismen. På ett möte i Harlem kort före sin död förklarade han: ”Nästan alla de länder

som fått sin självständighet har utarbetat något slags socialistiskt system, och det är ingen tillfällighet. Och det är också därför jag säger att ni och jag här i Amerika som söker jobb, söker bättre bostäder, bättre utbildning – innan ni börjar försöka bli införlivade, integrerade eller disintegrerade i detta kapitalistiska system, borde ni ta reda på hur dessa folk som fått sin frihet går till väga för att skaffa sig bättre bostäder och bättre utbildning och bättre föda och bättre kläder.

Inget av dessa folk väljer det kapitalistiska systemet. De inser nämligen att de inte kan göra det. Man kan inte driva ett kapitalistiskt system om man inte är rovdjursinstinkter. Man måste ha någon annans blod att suga ut för att vara kapitalist.”

OAAU

Malcolms första steg hade varit att skapa en ny muslimsk organisation. Men efter att ha insett de begränsningar en religiös organisering innebar tog han steget fullt ut och bildade Organization for Afro-American Unity (OAAU) i juni 1964 efter mönster av Afrikanska enhetsorganisationen (OAAU). Syftet med OAAU angavs vara att försöka ena de svarta i hela den västra hemisfären på icke-religiös och ickesekteristisk grund i gemensam kamp för sina rättigheter.

Hur denna organisation egentligen var tänkt att relatera till de redan existerande organisationerna inom den svarta massrörelsen blev aldrig klart. Man kan bara gissa, ty OAAU överlevde inte Malcolms död.

Malcolms arvtagare

Ingen kan säga hur Malcolms fortsatta politiska utveckling skulle ha sett ut om han hade fått leva. På den punkten kan man också bara spekulera, men vid sin död var han dock den mest kände talesmannen för det i vida kretsar upplevda behovet även radikal svart politik som ställde frågan om de svartas politiska och sociala frigörelse i centrum, och som betonade vikten av de svartas egen självorganisering kring sina egna krav i opposition till de etablerade partierna och det samhällssystem de försvarade.

Men ingen av de radikala grupper som återopade sig på Malcolm X förmådde att fullfölja inte bara logiken i hans tänkande, och, framför allt, formulera den i en fungerande strategi. Istället formulerade individer och grupper som SNCC-ledaren Stokely Carmichael och de svarta pantrarna en godtycklig mix av Malcolm X och en rad tänkare från tredje världen, däribland den kinesiske stalinisten Mao Zedong, och den algerisk-franske psykiatrikern Frantz Fanon.

Ungdomsupprorens år

De var förvisso inte ensamma i sin radikala eklekticism.

De svarta radikala gruppernas framträdande sammanföll med en djupgående radikalisering inom breda ungdomsgrupper i såväl det amerikanska som lång rad andra samhällen runt om i världen. Denna radikalisering frammanades även lång rad samverkande krafter från den koloniala frigörelsen till en begynnande stagnation för den långvariga ekonomiska efterkrigsexpansionen.

I USA bidrog såväl medborgarrättsrörelsen, gettorevolterna som det alltmer impopulära och kostsamma Vietnamkriget till att framkalla en djup legitimitetskris för den amerikanska borgarklassen. En lång rad radikala grupper framträdde, eller fick nytt liv, som ifrågasatte den amerikanska kapitalismen och som försökte formulera olika strategier för att bana väg för sina olika projekt. Men djupt präglade av sin medelklassbakgrund, politisk omognad och teoretiska vildvuxenhet, och inte minst ställda inför en av världens mest konservativa och

proimperialistiska fackföreningsbyråkratier (AFL-CIO), misslyckades de att finna en framkomlig väg eller vinna insteg i arbetarklassen.

Trots detta lyckades de bidra till att framkalla den djupaste politiska krisen i USA sedan inbördeskriget och jaga bort två presidenter – Lyndon Johnson, vars impopularitet fick honom att avstå från att försöka bli omvald, och Rickard Nixon, som föll på grund av Watergateskandalen. Det dröjde innan etablissemangen lyckades samla ihop sig till en kraftfull motoffensiv som kom att symboliseras av republikanen Ronald Reagans val till president 1980.

Svarta pantrarna

Svarta panter-partiet var den mest betydelsefulla, eller åtminstone mest uppmärksammade, av de organisationer som åberopade sig på Malcolm X. Det grundades 1966 i Oakland i Kalifornien av Huey P Newton och Bobby Seale. Namnet hade de hämtat från en av SNCC:s röstregistreringskampanjer i Södern. Till dem anslöt sig snart Eldridge Cleaver, en före detta svart muslim och anhängare av Malcolm X, som blev pantrarnas informationsminister. Enligt Cleaver var Huey P Newton Malcolm X:s rättmätiga arvtagare.

Genom en rad djärva aktioner hamnade partiet snabbt i fokus för uppmärksamheten, och blev med sina svarta baskrar och kläder en symbol för trots och svart djärvhet, inte minst understruket av det faktum att partimedlemmarna uppträdde beväpnade.

Bara några år efter dess grundande hade det flera tusen medlemmar och dess veckotidning hade en upplaga på flera tiotusental exemplar (enligt en uppgift 100 000). Pantrarna attraherade dessutom en rad radikaliserade veteraner från SNCC, däribland Stokely Carmichael. På höjden av sitt inflytande kunde pantrarna stå värd för Revolutionary People's Constitutional Convention i Philadelphia i september 1970 med 10 000 deltagare från en lång rad olika grupper. Pantrarna föll dock snabbt sönder genom en kombination av ultravänsterism, inre splittring, som till och med tog sig uttryck i eldstrider mellan rivaliserande fraktioner, och inte minst en mördande polisoffensiv. Redan i slutet av 1970 hade polisen antingen mördat eller låst in nästan hela pantrarnas ledning, med undantag för Cleaver som flytt till Algeriet.

Även Martin Luther King...

Den djupa radikaliseringen och legitimitetskrisen kunde inte annat än att även influera de reformistiska krafterna inom den svarta rörelsen. En del gick likt A Philip Randolph högerut, andra likt Martin Luther King mer lyhörda för de radikala kraven och stämningarna.

King började öppet ta ställning mot Vietnamkriget – vilket innebar ett direkt brott med Johnson-administrationen – och röra sig i riktning mot ett ifrågasättande av det amerikanska samhällssystemet, utan att för den skull ge upp sitt ickevålds-perspektiv eller, för den delen bryta med det demokratiska partiet.

King började också att planera för en "fattiga människors marsch" till Washington i april 1968 för att försöka lyfta fram arbetslösheten och den sociala misären i strålkastarljuset. Den 4 april 1968 mördades han på en balkong i Memphis, dit han rest för att sitt stöd åt strejkande soparbetare som protesterade mot låga löner och riskerna i arbetet.

Mördaren var en vit man vid namn James Earl Ray. Men få svarta var beredda tro att Ray agerade på egen hand. Reaktionen på Kings död blev därför våldsam bland de svarta. I de kravaller i följde i mer än hundratalet städer dödades ett 30-tal människor, däribland sjuuttonårige Bobby Hutton, svarta pantrarnas kassör, som sköts ner när lämnade en lokal som omringats av polisen.

De hade inte så fel. King stod likt många andra svarta ledare som betraktades som obekväma under konstant övervakning från FBI:s sida. Faktum var att King övervakats av ända sedan han framträdde som en av ledarna för den svarta medborgarrörelsen. Hos FBI fanns han registrerad som ”kommunist”, vilket säger mer om FBI-chefen Hoovers paranoida inställning om King. FBI utsatte honom för en rad trakasserier inklusive ett försök att tvinga honom att begå självmord.

Radikaliseringens tillbakagång

Trots att en opinionsundersökning i början av 70-talet gav vid handen att nästan en tiondel av de 22 miljonerna svarta i USA betraktade sig som revolutionärer, ledde avsaknaden av ett starkt och radikalt ledarskap med en klar och tydlig strategi in den svarta radikaliserings i en frustrerande återvändsgränd.

Några år in på 70-talet var det uppenbart att dess kraft var på upphällningen. De mest radikala grupperna och ledarna hade systematiskt slagits ut av polisen genom systematiska kampanjer av förföljelser, infiltration och smutskastning (där inte minst Cointelpro-programmet spelade en nyckelroll), om inte deras egen politiska omognad slitit sönder dem.

Om det är något som historien om folkliga rörelsers segrar och nederlag verkligen understryker är det att om inte folkliga krafter manifesterade vilja att kämpa inte kanaliseras i uppkomsten av massrörelse som förmår att underblåsa och organisera deras kampvilja utifrån en genomtänkt och framgångsrik strategi, kommer en stor del av dess anhängare och potentiella rekryter till slut av ren frustration eller demoralisering att vända ryggen till politiken och försjunka i politisk apati.

Andra delar kommer att retirera i riktning mot en mer ”realistisk” politik, dvs att nöja sig med det som verkar möjligt att uppnå inom ramen för det etablerade systemet.

Detta var också det som hände med den radikala svarta rörelsen. En stor del av dess anhängare passiviserades, medan andra retirerade i riktning mot det demokratiska partiet, där redan en rad reformistiska ledare förskansat sig och belönats med ett visst inflytande.

Gary

National Black Political Convention i Gary i mars 1972 var en av hörnstenarna i denna process. Detta konvent var den dittills största svarta kongressen och som samlade 3 000 delegater – och cirka tiotusentalet åhörare – från nästan varenda svart gruppering av betydelse. Bara några av NAACP-ledarna vägra att delta.

Konventet antog under ordförandeskap av den svarte nationalisterna Baraka, och de demokratiska politikerna Diggs och Hatcher ett dokument kallat *National Black Political Agenda* i vilket underströks att all svart politik måste börja med insikten att: ”*Det amerikanska systemet fungerar inte för massan av vårt folk, och det kan inte fås att fungera utan radikala, grundläggande förändringar.*” ... ”Utmaningen kastas fram för oss här i Gary. *Det är utmaningen att konsolidera och organisera vår egen svarta roll som förtruppen i kampen för ett nytt samhälle.* Att acceptera denna utmaning är att gå i riktning mot självständig svart politik. Det kan inte råda någon oklarhet i denna fråga. Historien ger oss inte något annat val. Vit politik har inte och kan inte ge oss de förändringar vi behöver.” (Kursiveringarna är från originaltexten)

Tagit rätt upp och ner kunde orden vara hämtade från Malcolm X. Men för organisatörerna av konventet var detta i huvudsak bara militant retorik. När delegationen från Louisiana tog fasta på logiken i dokumentet och föreslog bildandet av svart politiskt parti som var oberoende av och opposition till demokraterna och republikanerna, hävdade SCLC-ledaren Jesse Jackson,

som just hade skapat en egen organisation, Operation PUSH, att den svarta rörelsen inte var mogen för ett sådant steg.

Vad han och många andra menade blev snart klart. Syftet med konventet hade inte alls varit att försöka att skapa ett självständigt svart parti, utan att finna en form att mobilisera de svarta väljarna bakom svarta demokratiska politiker, för att öka deras utrymme och inflytande i det demokratiska partiet.

Med Garykonventet var cirkeln sluten. Medborgarrättsrörelsens ledare hade hoppats på det demokratiska partiet, och visat sig villiga att betala ett så högt pris för detta stöd att de höll på att förlora kontrollen över de alltmer rastlösa svarta massorna. Men den öppning som skapats för framträdandet av ett radikalt ledarskap fylldes aldrig, och därför kunde de reformistiska ledarna på nytt återta kontrollen och länka in de svartas förhoppningar bakom det demokratiska partiet.

Återblick

Idag är det lätt att summera vad denna anpassning till det demokratiska partiet och i förlängningen den existerande maktstrukturen i USA har fått för konsekvenser för de svarta.

Det är förvisso sant att antalet professionellt verksamma svarta politiker ökat och att en del av dem har likt Jesse Jackson vunnit erkännande även utanför den svarta miljön, och det är lika sant att svarta kunnat förflytta sig uppåt på den sociala stegen. Men de svarta politikernas antal och inflytande står inte i någon som helst proportion till de svartas andel av befolkningen, och det skikt av svarta som kunnat förflytta sig uppåt i samhället är mycket litet.

För den stora majoriteten har mycket lite förändrats. I en uppmärksammat bok av Andrew Hackner med titeln *Two nations* hävdade han att situationen i början av 90-talet på många områden till och med var värre än på 60-talet! Det är en åsikt som inte minst stöddes av sociologiprofessorn Denny Brauns studie av inkomstutvecklingen i USA. I *The Rich Get Richer* konstaterade han att var tredje svart var att klassa som fattig enligt den officiella statistiken – som dessutom underskattar antalet fattiga och att denna situation inte förändrats nämnvärt sedan 60-talet. Senare statistik pekar på att denna situation inte förändrats nämnvärt.

Man kan anföra ytterligare statistik i stil med en studie i en medicinsk tidskrift som kom fram till att den förväntade livslängden för män är högre i Bangladesh än i Harlem i New York – vilket kan jämföras med att den förväntade livslängden för alla svarta män i USA födda 1998 är 67,5 år mot 74,5 för vita män.

På en punkt finns det dock en dramatisk skillnad jämfört med tidigare och den är talande. Antalet svarta män i fängelse har praktiskt taget exploderat. Vid 70-talets början avtjänade mer än 100 000 svarta män fängelsestraff, idag uppgår de till över en miljon eller hälften av alla fångar!

”Under de senaste tjugo åren, har det funnits en skrämmande benägenhet från politikernas sida att hantera ekonomiska, sociala, familje- och personliga problem, med en köttyxa – det kriminalrättsliga systemet”, kommenterade Jerome Miller, en förespråkare för reformering av rättsväsendet, den dramatiska förändringen i en artikel i *Seattle Post-Intelligencer* (2 mars 1999).

Detta har drabbat de svarta – och andra minoritetsgrupper – med förödande kraft. Inte nog med att en betydande andel av de svarta männen – de fattigaste och sämst utbildade – hålls inlåsta i fängelser där man skurit ner på resurserna för rehabilitering och utbildning, i många delstater berövas de också i egenskap av straffade sin rösträtt (i en rad delstater, på permanent basis). Det säger sig självt att denna utveckling kommer att få skrämmande konsekvenser.

Sammanfattning

Inbördeskriget, slaveriets avskaffande och den första rekonstruktionen, och inte minst det republikanska partiets svek av de svartas stöd, följdes av en reaktionsperiod som kom att vara i flera decennier och som speglade den amerikanska borgarklassens alltmer reaktionära och imperialistiska politik. Det skulle dröja ända till mitten av 50-talet innan en ny massrörelse på allvar förmådde utmana Jim Crow.

Massrörelsen på 50- och 60-talet lyckades tilldela Jim Crow dödliga slag. Men sina framgångar till trots var dess reformistiska ledarskap inte berett att gå vidare från nedrivandet av Jim Crow till nedrivandet av den sociala struktur som håller de svarta fångna på samhällets botten. Istället förlitade de sig på det demokratiska partiets välvilja, och höll sig innanför systemets ramar.

Malcolm X kom att symbolisera de svarta gettoinvånarnas revolt och sökandet efter en militantare politik än den som reformistiska politiker av Martin Luther Kings märke dittills kunnat erbjuda i en politik som bröt igenom de begränsningar som uppslutningen bakom det politiska systemet innebär. Men ingen av de som gjorde anspråk på att gå i Malcolms fotspår lyckades gå vidare och utforma en framgångsrik strategi för svart frigörelse. Deras misslyckande möjliggjorde för de reformistiska svarta ledarna att återta kontrollen.

Priset för denna utveckling har varit högt. Ett fåtal svarta har kunnat förbättra sina villkor medan den stora majoriteten befinner sig i stort sett samma situation som i slutet av 60-talet. Explosionen i Los Angeles 1991 bara underströk detta faktum. Men fortfarande saknas ett svart ledarskap med massförankring som är förmöget att gå vidare utifrån det perspektiv som började att stakas ut av Malcolm X: att de svarta massornas politiska och sociala frigörelse är oförenligt med det härskande politiska och ekonomiska systemet i USA.

Källor:

Artikeln är baserad på en rad olika källor, däribland några artiklar jag tidigare skrivit för *Internationalen*. Några källor vill jag gärna framhålla:

George Breitman; *The Last Year of Malcolm X*. George Breitmans bok är ett av de samvetsgrannaste försöken att rekonstruera Malcolm X utveckling under de sista åren. På samma förlag som Breitmans bok publicerats, Pathfinder har en rad sammanställningar av Malcolm X tal också publicerats, varav den mest intressanta antagligen är *Malcolm X: The Last Speeches*. [På marxistarkiv.se finns [Malcolm X talar](#) med ett urval tal (bl a hans sista tal), intervjuer m m. *MF anm*]

Paula Giddings; *When and Where I Enter*. Denna bok upptäckte jag tyvärr på tok för sent. Därför har jag bara kunnat antyda det hon inskräper med stor kunnighet, nämligen de svarta kvinnornas misskända roll och insatser, inte minst för medborgarrättsrörelsen där de spelade en nyckelroll.

Manning Marable; *Race, Reform and Rebellion*. Marables bok är en mycket kunnig studie av den andra rekonstruktionen och de krafter som bar fram den. Marable har också skrivit *Black American Politics* som är en studie som diskuterar olika aspekter av svart politik.

Derick Morrison var en av SWP:s främsta skribenter om de svartas kamp för frigörelse. Hans översikt av den svarta rörelsens utveckling mellan 1954 och 1974 i *International Socialist Review's* oktobernummer 1974 innehåller en rad värdefulla insikter.

Skildringen av händelserna i Watts 1965 är hämtade från *Why Watts Exploded* av Della Rossa. Det är en liten broschyr som gavs ut 1966 och som antagligen är en av de bästa och mest samvetsgranna genomgångarna av vad som egentligen hände i Watts.

Howard Zinn; *A People's History of the United States*. Det är en de bästa radikala översikterna över USA:s historia, och kombinerar en levande stil med en gedigen sakkunskap. Den finns numera även på svenska

Slutligen, förstås, *Malcolm X självbiografi*, som finns på svenska. Malcolms omprövningsprocess är skönjbar i självbiografin. Arbetet på boken, som beställts av intresserad förläggare, inleddes nämligen före Malcolms brott med Elijah Muhammed och var från början tänkt att handla om den svarte muslimen Malcolm X.

Malcolm X hade helst sett att självbiografin omarbetats, men författaren Alex Haley som tagit på sig uppgiften att skriva den, övertalade honom att inte göra alltför stora ingrepp i manuskriptet. Malcolm hade överenskommit med Haley att de skulle träffas samma helg som han mördades för att gå igenom manuskriptet en sista gång. Nu tvingades Haley, som själv kom ur en annan bakgrund och hade mer konventionella åsikter än Malcolm, att fullfölja självbiografin efter eget huvud.

På grund av dessa omständigheter kan man hitta ståndpunkter i boken som tydligt motsäger varandra, vilket som sagt beror på att de formulerades vid olika tidpunkter under den omvärderingsprocess som den kom att spegla. Man bör därför komplettera biografin med Breitmans systematiska försök att rekonstruera Malcolms politiska utveckling i *The Last Year of Malcolm X*.